

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2019 (Eylül/September)

KUR'ÂN SÛRELERİNE DAİR YAZILMIŞ MANZUM BİR ÖRNEK: ŞEYHULİSLÂM YAHYÂ EFENDİ'NİN TERTİB-İ SÜVERİ'L- KUR'ÂN'I

*An Example of the Verse Written About the Qur'an Surahs: Sheyhulislam
Yahya Efendi's Tartib suvar al-Qur'an*

İdris SÖYLEMEZ

Dr. Öğr. Üyesi Nevşehir Hacı Bektaş Veli, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assistant Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir, Nevşehir/Turkey

idrissoylemez@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9798-4453>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 03/06/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/09/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 20/09/2019

Atıf/Citation: Söylemez, İdris. "Kur'ân Sûrelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin Tertib-i süveri'l- Kur'ân'ı". *Universal Journal of Theology* 4/1 (2019): 1-14.

Kur'ân Sûrelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin *Tertib-i süveri'l- Kur'ân'ı*

Öz

Türk İslam edebiyatının kaynakları arasında yer alan Kur'an-ı Kerim'e ait sûreler ve ayetler, geçmişten günümüze çeşitli yönleriyle lafzen veya manen iktibaslarla yahut manzum tercümeleriyle divan ve mesnevilerde yer almıştır. Kur'an-ı Kerim'in tamamını veya bir parçasını konu alan mensur ya da manzum-müstakil eserler yazılmıştır. İlk dönemlerden bu yana Arap, Fars ve Türk edebiyatları sahasında İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin kıssaları ve mucizeleri ile alakalı olarak yazılan eserlere kaynaklık etmiştir. Sûrelerin bir kısmı kimi zaman şairleri tarafından manzum olarak Türkçeye tercüme edilmiş, kimi zaman da sûrelerin isimleri farklı şiir türlerine konu edilmiştir. Kur'ân sûrelerini konu edinen eserler, Kur'an'da yer alan 114 sûrenin her birinin ismini veya bazı özelliklerini bir beyitte veya birden fazla beyit içerisinde bahsedilmek sûretiyle meydana getirilmişlerdir. Genel itibarıyla "Süveri'l-Kur'an" olarak adlandırılan bu eserler, Kur'an-ı Kerim'e ait bazı özelliklerin daha kolay öğretilmesini sağlamak amacıyla mensur veya manzum olarak kaleme alınmışlardır. Bilinen ilk örnekleri XVI. yüzyıldan itibaren Latîfî, Ahmed-i Dâî, Seyyid Muhammed, Şakir Ahmet Paşa ve Senâî gibi şairler tarafından ortaya konan bu tür eserlerden biri de Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye ait olan "**Tertib-i Süveri'l- Kur'ân**" adlı eserdir. Bu eser şekil ve muhteva hususiyetleri itibarıyla ele alınıp incelenecek, çalışmada, tek nüshası tespit edilen metnin transkripte haline yer verilecektir.

Anahtar Kavramlar: Türk-İslam Edebiyatı, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Ayet, Sûre, Kur'an-ı Kerim.

An Example of the Verse Written About the Qur'an Surahs: Sheyhulislam Yahya Efendi's *Tartib suvar al-Qur'an*

Abstract

The verses and the surah of Qur'an that are the sources of the field of Turkish Islamic Literature have taken part from past to present in the works of poets in different aspects literally or spiritually or as the translations in the divan and mathnawis. The verses and the surah of Quran is occasionally presented as a distinct work whose some part or the total is either poetic or prosaic. The holy scripture of Islam, the Quran has been the source of the works on prophetic parables and miracles in the field of Turkish, Arabic and Persian literature. It is possible both to see the poetic translation of Quran by some poets and to see the surah as the themes of some poetry sorts. By citing the names and the attributes of 114 surah in the same verse such works have been created. These works generally named as "suvar al-Qur'an" were written within poetic or prosaic style with the aim of teaching some properties of Qur'an in an easier way. Besides the first famous works of Latîfî, Ahmed Dâî, Sayyid Muhammed and Şakir Ahmet Pasha ve Senâî, another such kind of a work is "Tartib suvar al-Qur'an" that belongs to the shayk al-islam Yahya Efendi. We will analyze this work regarding form and content and will give place to the transcript form of the text in the article.

Key Words: The Turkish Islamic Literature, Ca'fer, Verse, suvar al-Qur'an

Giriş

Türklerin İslam dini ile tanışmaya başladıkları VIII. asırdan itibaren din, toplumsal yapının en önemli belirleyicisi olmuş; siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayat, İslam dini merkeze alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda; X. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan edebiyat havzasında, eser veren müellifler ve şairler, İslam edebiyatı geleneğine bağlı kalarak eserlerini vücuda getirmişlerdir. Bu dönemde müellifler, edebî eserlerini kalem alırken elbette toplumun oluşumunda etkili olan maddi ve manevi unsurları

eserlerinde yansıtmaktan geri durmamışlardır. Söz konusu bu maddi ve manevi atmosferin etkisiyle akaid-name, tevhid, münacat, siyer, na'at, mevlid, kırk hadis ve hilye gibi edebî türler ortaya konmuştur. Hayatı düzenlemek amacıyla Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Peygamber'e gönderilen vahiy yani Kur'an-ı Kerim, bununla birlikte bu dinin açıklayıcısı ve tebliğcisi olan Hz. Peygamber'in hadisleri, bu sahanın belirgin kaynaklarından olmuştur. İslam dini'nin etki sahasında eser veren her bir şair veya nasir, Kur'an'ın mucizevi etkisinde fazlaca kalmış ve oluşturduğu her bir metne onun ahenğinde yer alan o muazzamlıktan değerler aktarmıştır. Bu nedenle oluşturulan her bir eserin içerisinde ayetten bölümlere yer verilmiştir.¹ Şairler, bazen eserlerinde bir sûreyi tamamen tercüme yoluyla metne dâhil ettikleri gibi sûreye ait ayet veya ayete ait bir parçaya da eserlerinde yer verme yoluna gitmişlerdir. Özellikle de divanlarda ve mesnevilerde Kur'an-ı Kerim'de yer alan yüz on dört sûreden bazılarının isimlerinin olduğu gibi zikredilmesi dikkat çekmektedir. X. yüzyıldan itibaren kaleme alınmış olan dinî, ahlakî ve aşk mesnevilerinin esas beslenme kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Özellikle de Yusuf ü Züleyha, Eshab-ı Kehf, Süleyman-nâme ve Hızır-nâme gibi Kur'ân'da bahsi geçen kıssaları konu alan müstakil eserlerin yanı sıra manzum veya mensur tamamen Kur'an'ın tercümesi veya tefsiri babında kimi eserlerin ortaya konulduğu görülmektedir.² Bununla beraber bugüne kadar tamamıyla manzum olarak kaleme alınmış bir Kur'an-ı Kerim tefsirine rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmalardan bazıları Kur'an-ı Kerim'e ait bir takım ayetlerin manzum olarak çevrilmesinden ibarettir.³ Bunun yanı sıra bu edebî sahada Kur'an kaynaklı manzum falnameler,⁴ tecvid ilmi⁵ veya kıra'at gibi bazı eserlerin ortaya konulduğunu da görmek mümkündür.

Edebiyat eserlerinde kıssaları konu edinmeleri özelliğiyle şu sûreler çokça ele alınmıştır: Yunus, Hûd, Neml, Yusuf, İbrahim, Lokman⁶, Toplumsal meselelerin ele alındığı kimi yerlerde (Âl-i İmrân, Hicr, Kehf, Sebe' sûreleri, sahîp oldukları ilk kelimeleriyle divanlarda ve mesnevilerde Tâhâ, Yâsîn, Sâd, Kâf, Nûn, Duhâ, Leyl, Tîn sûreleri verilmektedir.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları* (İstanbul: Kitabevi Yayınları 2016)

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Sevgi, "Livâyî'nin Manzûm Tebâreke (Mülk Sûresi) Tefsiri" *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31.(2014).

3 Bünyamin Taş, "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tefsir", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37.(Autumn 2015):101-121.

4 Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Ankara: MEB Yayınları 1998),348-65/Âlim Yıldız, "Manzum Kur'an Falları", *Geleneğin İzinde* (İstanbul: Kitapevi Yayınları 2013),15-43

5 Oğuz Yılmaz, "Türk İslam Edebiyatında Manzum Tecvidler", IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III,81-100.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Yekbaş, *Divan Şiirinde Kur'ân*, İstem 8/16 (2010): 199 - 232

Arap edebiyatı sahasında Kadı İyaz (öl. 736-37)ın sûre isimlerinden tevriye sanatının imkânları ile bahsettiği hutbe özelliğine sahip mensur olarak kaleme alınmış bir eseri bulunmaktadır.⁷ Söz konusu bu eser İbn Câbir el-Hevvârî el-Endelûsî (780/1378) tarafından “*Kaside fi Esmâ-i Süveri'l-Kur'an*” ismi ile manzum olarak yeniden yazılmıştır. Eser Hz. Peygamber ve aşere-i mübeşşerenin methini içeren 65 beyitten meydana gelmekte olup kaside nazım şekliyle yazılmıştır.⁸

Türk İslam edebiyatında konu ile alakalı ilk eser Kânî Efendi (öl.1791) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser Kur'an-ı Kerim sûrelerini sondan başa, yani Nas'tan Fatihâ'ya doğru tertip esasları çerçevesinde ele alan mensur eserdir.⁹ Türk-İslam edebiyatında bu türde manzum olarak kaleme alınmış ve bugüne kadar kütüphane çalışmalarında tespit edilmiş eserler ise şunlardır:

1. Esmâ-i Süveri'l-Kur'ân: Latîfî (öl. 1582)'ye ait olan bu eser, 29 beyitten meydana gelmekte olup, “*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Eser, Kur'an-ı Kerim'e ait 114 sûreyi, mushaftaki tertip sırasına bağlı kalarak, Fatihâ'dan Nas sûresine kadar sûreleri isimleriyle veya kimi özellikleriyle ele almaktadır.¹⁰

2. Nazm-ı Sûre-i Kur'ân: Es-Seyyid Muhammed b. İbrahîm b. Muhammed Âgâh i tarafından “*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” vezniyle kaleme alınan eser, 49 beyitten meydana gelmektedir. Eser, Kur'an-ı Kerim'in tertip sırası gözetilerek oluşturulmuştur.¹¹

3. Tertîb-i Nefs: Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (öl. 1819) tarafından mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olan, 478 beyitten meydana gelmektedir. “*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılan eserde yer alan her bir sûre üçer beyitle inşa edilmiştir. Eserde sûrelerin Mekkî ve Medenî olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Şair birinci beyitte sûrelerin isimlerine, ikinci beyitte sûrelerin ayet sayısına, üçüncü beyitte ise ihtilâflı ayet sayısı ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.¹²

4. Medhiyye-i Sultân Murâd Hân Be-Tertîb-i Sûre-i Kur'an: Ahmet Dâ'i tarafından “*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” vezniyle kaleme alınan eser,

7 Akpınar, “Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek”,6.

8 Hulusi kılıç, İbn Câbir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(Ankara:TDV Yayınları, 2009)19/385/Alî Benlî, Üsküdar Kadısı Alî Nureddin Yüce ve Kasîde fi Esmâ's-Süver Tercümesi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013):67-86 Akpınar. s.7, eser N.Ali-M.Siret tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Geniş bilgi için Bkz. Hulusi Kılıç, “İbn-i Câbir”,DİA,XIX, 384.

9 Akpınar, “Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek”,7-8

10 Ahmet Sevgi, *Latîfî, Hayatı ve Eserleri* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 1987), 135.

11 Akpınar, “Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek”, 9-18.

12 Yıldız, *Geleneğin İzinde*,94-97.

51 beyitten meydana gelmektedir. Şair eserinde Kur'an-ı Kerim'de var olan bütün sûreleri ismen veya kimi özellikleri ile zikretmiştir. Besmele ile başlayan eserde, her beyitte bir kaç sûrenin adına yer verilmiştir. Şair eserinde Kur'an-ı Kerim'in tertip sırasının tersine Nas sûresinden Bakara sûresine kadar olan sûrelerin 101 tanesini ismen zikrederken geri kalan 13 sûreyi (Fâtır, Câsiye, Kamer, Mücâdele, Münafikûn, Kalem, Meâric, İnfitâr, A'lâ, İnşirâh, Beyyine, Zilzâl ve Hümeze¹³) ise ilk ayetleri veya onları hatırlatan kimi özellikleriyle almaktadır.

5. Süveri'l-Kur'an: Senâ'i tarafından Kaside nazım şekliyle kaleme alınmış olan eser, "*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*" vezni ile yazılmış olup 49 beyitten meydana gelmektedir. Şair, eserini Kur'an-ı Kerim'in tertip sırasını gözeterek kaleme almıştır. Şair ilk sûre olan Fatiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar 114 sûreden 105 tanesini ismiyle zikrederken geri kalan sekiz sûreyi (Furkan, Fâtır, Fussilet, Kalem, Abese, İnfitâr, Mutaffifin ve Hümeze) kimi özelliklerinden hareketle dolaylı olarak atıfta bulunmuştur. Kalem sûresinin ise ilk ayetine eserde yer verilmiştir.¹⁴

1. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi((d.969/1561-ö.1053/1644)'nin Hayatı¹⁵

İstanbul doğumlu olan şair Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin, doğum tarihi kesin olmamakla beraber 969/1561 tarihi olarak öngörülmektedir. Babası Ankaralı Şeyhülislâm Bayramzâde Zekeriya Efendidir(920/1514-1001/1593). Entelektüel düzeyi yüksek bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelen Yahyâ Efendi, ilk eğitimini âlim ve şair kimliği ile maruf olan babasından almıştır. Eğitim hayatının bundan sonraki dönemine Abdülcebbârzade Derviş Mehmet Efendi'nin yanında devam eden Yahyâ Efendi, Mülezametini Şeyhülislâm Ma'lûlzâde Seyyid Mehmed Efendi zamanında tamamlamıştır. O dönemden itibaren devletin çeşitle kademelerinde kimi görevlerde bulunan Yahyâ Efendi, Hova Hayreddin medresesi müderrisliği, şehzade, Üsküdar Valide Sultan medreseleri müderrislikleri, Halep, Şam, Mısır, Bursa ve Edirne kadırlıkları görevi, çeşitli dönemlerde Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleri, 1622'de Şeyhülislam makamına layık görülmüş bu dönemde bu görevinden iki sefer azledilmiş, 1634 tarihinde üçüncü sefer getirildiği şeyhülislamlık görevinde ölümüne kadar kalmıştır. Sultan İbrahim zamanında yaşadığı kimi sıkıntılar neticesinde sağlığı bozulan Yahya Efendi,1644'te vefat etti. Babası tarafından Fatih Çarşamba'da bulunan Sultan Selim Camii civarında yaptırılan medreseye ait hazireye defnedilmiştir. Şeyhülislamlığı kadar şairliğiyle de maruf bir

13 Kaplan, Kur'an Surelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Dâ'î ve Süveri'l-Kur'ân'ı", 267-280.

14 Yunus Kaplan, Kur'an Surelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'i ve Süveri'l-Kur'anı, *SUTAD*,41 (Bahar 2017):5-6

15 Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin hayatı ve eserlerini konu edinen pak çok çalışma bulunmaktadır. Bu sebepten şairin hayatı ile alakalı olarak kimi muhtasar bilgilere yer vererek ilgili çalışmaya atıfta bulunmanın daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

şahsiyet olan Yahyâ Efendi, âlim, nüktedan, şair, hazır cevap ve liyakât sahibi bir zat olarak tanınmıştır. Divan edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak kabul gören Yahyâ Efendi, rindâne ve şuhâne tarzda yazmış olduğu gazelle-riyle genç yaşlardan itibaren beğenilmiş ve şiirleri tezkirelerde zikredilir olmuştur. Zarif şehir Türkçesiyle kurduğu şiirlerinde yerel unsurlar fazlasıyla yer almakta olup şiirlerinden bazıları bestelenmiştir.¹⁶

1.2. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi((d.969/1561-ö.1053/1644)'nin Eserleri

1. **Divân:** Yahyâ Efendi'nin en önemli eseri olan Divân'ında 1 na't, 6 kaside, 1, saki-nâme, 1. Medhiye, 1 tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 rubai, 16 nazm ve 47 müfred yer almaktadır.

2. **Ferâ'iz Manzumesi Şerhi:** Muhsin-i Kayserî'nin Secâvendî'nin Ferâ'izû's-sirâciyye'sini manzum olarak kurduğu Câmî'ü'd-Dürer isimli eserinin şerhidir.

3. **Kasîde-i Bürde Tahmisi:** Hz. Muhammed'i övgü konulu bu meşhur kasideye yazılmış olan en önemli tahmislerdendir.

4. **Nigârîstân Çevirisi:**16.yy'ın önemli âlim ve düşünürlerinden olan Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde (ö.940/1533)'nin Farsça *Nigârîstân* adlı eserinin tercümesidir.

5. **Fetavâ-yı Yahyâ:**Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlık görevinde bulunduğu uzun dönemde dini meseleler ile alakalı olarak verdiği fetvaları içeren meşhur eseridir.

6. **Sâkî-nâme:** Divânında bulunan bir mesnevi olup 77 beyitten meydana gelmektedir. tasavvufî bir mesnevidir.¹⁷

Bunların dışında Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye ait Arapça, Farsça olarak yazılmış şiirler, dinî-ahlâkî konulu manzum, mensur eserler bulunmaktadır.

Şeyhulislam Yahyâ Efendi tarafından yazılan bu kaside yukarıda da ifade edildiği üzere Kur'ân-ı Kerim'in 30 cüzününün 28 inde yer alan sureleri ismen veya kimi özellikleriyle ele almaktadır. Halk tarafından bilindiği gerekçesiyle şair tarafından zikredilmeyen son iki cüzde yer alan surelerin isimleri veya kimi özellikleriyle bir başka şair tarafından nazma aktarılması yoluyla çalışma tamamlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in son iki cüzünde yer alan sûrelerin isimlerini aynı vezinle şiire aktaran şairin mahlası Vahîd'dir. Manzumeyi tamamlayan şair Vahîd'in kim olduğu ile alakalı olarak manzumenin kendi-

16 Ayrıntılı bilgi için Bkz.Lütfi Bayraktutan, Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Edebî Kişiliği, Sanatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler, KB Yayınları, İstanbul 1990, s. 1-65/Hasan Kavruk, Şeyhülislam Yahyâ Divânı, MEB Yayınları, Ankara 2001.

17 Bayram Ali Kaya, Yahyâ Efendi, Zekeriyâyâde, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahya-efendi-zekeriyayzade>

sinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla beraber Türk edebiyatında Vahîd mahlası kullanan 11 şair bulunmaktadır.¹⁸ Yapılan araştırmalar neticesinde edebiyat tarihi ve tezkirelerde bu tarzda bir eser ortaya koyan Vahîd mahlaslı bir şaire rastlanılmamıştır. Bu tarz bir eser ortaya koyan Vahîd mahlaslı şair bunlardan biri olabileceği gibi bunların dışında bir başka Vahîd'in olması da ihtimal dâhilindedir.

2. Tertîb-i Süveri'l-Kur'ân

Şeyhülislam Yahyâ Efendi (öl. 1644) tarafından "*Manzûme-i Şeyhü'l-İslam Yahyâ Efendi fî-Tertîbi Süveri'l-Kur'ân*" adıyla ve "*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*" kalıbıyla kaleme alınan bir eserdir. Söz konusu bu eserde şair, Fatıha sûresinden başlayarak Mülk sûresine kadar olan sûrelerin tamamını ismen veya kimi özellikleriyle kaleme almıştır. Halk arasında fazlaca okunan son iki cüz ise eksik bırakılmıştır.¹⁹ Söz konusu bu eksiklik aynı vezinle Vahîd mahlaslı bir şair tarafından tamamlanmıştır.²⁰

Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin Süveri'l-Kur'ân'ının şimdilik bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmut koleksiyonu 2537 numarada bulunmaktadır. Bu manzume ile ilgili olarak manzumenin kendisinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Söz konusu manzume, *Manzûme-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi fî-Tertîbi Süveri'l-Kur'ân*" ser levhasıyla kayıtlıdır. Manzumenin şairi ser levhada geçtiği üzere Şeyhülislam Yahyâ Efendi'dir. Manzume, "*Fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün*" kalıbıyla yazılmış olup 31 beyitten meydana gelmektedir. Manzume, kırmızı meşin bir cildin içerisinde yer almakta olup 2 varaktan oluşmaktadır. Rika yazı stili ile yazılmış olan manzumenin metni harekeli değildir. Manzumenin her bir sahifesi 13-15 satırdan meydana gelmektedir. Manzumenin başında veya sonunda ketebe kaydı bulunmamaktadır. Manzumenin dış görünüşünden anlaşıldığı üzere manzume başka bir mecmuaya ait bir parça olup daha sonra oradan kopartılmış olması ihtimal dâhilindedir.

Bu çalışmamızın konusunu oluşturan ve "*Tertîb-i Süveri'l-Kur'ân*" adını taşıyan bu manzume, Kur'an-ı Kerim'de yer alan 114 sûreyi ismen veya çeşitli özellikleriyle ele almaktadır. Elimizde yer alan eserde mensur veya manzum bir mukaddime bulunmamaktadır.

Eserde, sûreler ismen veya kimi özellikleri itibariyle Kur'an-ı Kerim'in tertip sırasına göre ele alınmaktadır. Bu tertibi eserinde zikrederken şair, 114

18 Osman Zahit Şener, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, (YLT, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013), 2/1000-1263

19 Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Eendi Bölümünde 2537,14-15 nolu varaklar arasında yer almaktadır

20 Akpınar, "*Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek*", 6

sûreden 110 tanesini ismen (Fâtiha, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Yunus, Hûd, Yusuf, Ra'd, İbrahim, Hicr, Nahl, Kehf, Meryem, Tâ-Hâ, Enbiyâ, Hacc, Mü'minun, Nûr, Furkân, Şu'arâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Ahzâb, Sebe, Fâtır, Yâsin, Sâffât, Sâd, Zümer, Ğafir/Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Fetih, Hucurât, Kaf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkıa, Haşr, Mümtehine, Saff, Cuma, Münâfikûn, Teğâbün, Talâk, Tahrîm, Mülk, Kalem, Hâkka, Meâric, Nûh, Cîn, Müzzemmil, Müddessir, Kiyâmet, İnsan/ Dehr, Mürselât, Nebe, Nâzi'ât, Abese, Tekvîr, İnfîtâr, Mutaffifin, İnşikâk, Bürûc, Târık, Gâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Tin, Alâk, Kadir, Beyyine, Zilzâl, Âdiyât, Kâria, Duhâ, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil, Kureys, Kevser, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felâk, Nâs) zikretmektedir. Geri kalan sûrelerden Bakara ve Âl-i İmrân ortak isimleri olan Zahreveyn, Hadîd suresini surenin ilk ayetinin bir parçası olan "Sebehe" ile, Mücadele sûresini surenin ilk ayetinin bir parçası olan "kad semi'e" ile ifade etmektedir. İsmen ele aldığı surelerden Tevbe suresini surenin diğer simi olan "Bera'â", ile ele almaktadır.

Yahya Efendi, ismen zikrettiği sûrelerin ismini karşılamak maksadıyla kullandığı kavramları hem sûre isimlerine gönderme yapacak şekilde hem de gerçek anlamlarıyla kullanmıştır. Şair Enbiyâ ve Hacc sûrelerini şu şekilde ele almıştır:

Sûre-i **Meryem** ü **Fâhâ** pes ezin

Enbiyâ Hâccda edâ itdi tavâf

Kur'ân-ı Kerim'in 12. Suresi olan Yusûf sûresi ismini sûrede kısası anlatılan ve Ahsenü'l-kassâs olarak anılan Hz. Yusuf kisasından hareketle ele almaktadır. Manzumede Yusûf suresi Hz. Yusûf'un sıfatlarına yapılan telmihle ele alınmıştır.

Şoñra **Enfâl** ü **Berâe** Yûnus

Hûd ü **Yûsuf**-ı cemîlü'l-evşâf

Kur'ân-ı Kerim'de 47. Sûre olan Muhammed ile 48. Sûre olan Fetih sûrelerinin ismini karşılayan kavramlar, hem sûre ismi olarak hem de gerçek anlamıyla Hz. Peygambere nasip olan Mekke'nin fethi meselesine telmihen şu şekilde ele almıştır.

Pes **Muhammed** ki aña olmuşdı **Feth**

Hucurât ü pes ez an Sûre-i **Ķâf**

Kur'ân-ı Kerim'de 63. Sûresi olan Münâfikun kavramını hem sûre ismi ile hem de gerçek anlamıyla toplumu ifsat eden ve dolayısıyla cehennem en alt tabakasına uygun görülen güruhtan kurtulması gerektiği düşüncesi şiirde şu şekilde kendine yer bulmuştur.

Cum'a ü şoñra **Münâfık** umarız

İde yeryüzini anlardan şâf

3. Metin

Manzûme-i Şeyhülislâm Yahyâ Efendi fî-tertib-i suveri'l-**Qur'ân**

1.

Sûre-i **Fâtihâdır Zehrâveyn**

Pes Nisâ **Mâ'ide En'am A'râf**

2.

Şoñra **Enfâl ü Berâ'e Yûnus**

Hûd ü Yûsuf-ı cemîlü'l-evsâf

3.

Sûre-i **Ra'd ü İbrâhîm ü Hicr**

Nahl ü İsrâ dañı **Kehf** etme hilâf

4.

Sûre-i **Meryem ü Fâhâ** pes ezin

Enbiyâ Haccda edâ itdi tavâf

5.

Mü'minün nûrile **Furkân Şu'arâ**

Nemldir şoñra **Kaşâsđır** bî (hi)lâf

6.

'**Ankebût** ez pes **Rûm u Loğmân**

Secde Ahzâb Sebe ey dil-i şâf

7.

Sûre-i **Fâtır Yâsin**-i şerîf

Şâffâtile anı kııl irdâf

8.

Ba'd ez an **Şâd Zümer** pes **Ğâfir**

Fuúsilet eyleriseñ istikşâf

9.

Şoñra **Şûrâ** dañı **Zuhrufla** duhân

Cāsiye hatm-ı hevāhim Aĥkāf

10.

Pes **Muĥammed** ki aña olmuşdı **Feth**
Ĥucurāt ü pes ez an Sûre-i **Ķāf**

11.

Ķāriyāt ez pes u **Tūr** u **Necm**
Pes **Ķamer** eyleye **Rahmān** eltāf

12.

Vākı'a Sebbeĥe VeĶad semi'
Ĥaşr ile **Mümtehine Şaff-ı** muşāf

13.

Cum'a vü soñra **MünāfiĶ** umarız
İde yeryüzini anlardan şāf

14.

Pes **TeĶābün** ile **Falāk** ü **Tahrim**
Ķalemi burada eyle iĶāf

15.

Cüreti **Mülk Nebe'de** olma
Bilmemek kime degildir insāf

Tetmjm-i nazm-ı mezkūr Vahîd

16.

Şābıķā fādıl ü şeyhül-islām
Ya'ni Yaĥya ki o ĥayrū'l-eslāf

17.

Eylemiş gerçi bu nazmı ol edib

Sûre'-i **Mülke** gelince elgâķ

18.

Eyitdiler çünki Vaĥîdî terġîb
Anı tekmiļ idiser ilâ şeref

19.

Ol daĥı kıldı bu nazmı itmām
Bâ'îs-i ĥayr du'â bil-insâf

20.

Sûre'-i **Nûn** ü **Ķalem** ü el-**Ħaķķa**
Hem **Me'aric** daĥı **Nûĥ** ey vaśśâf

21.

Cinn Müzemmil ü **Müdesşir** ey cân
Tâ **Ķıyamete** ola **Dehre** í'tâķ

22.

Mürselât ile Nebe'den ĥaber al
Nâzi'ât ü '**Abese** kıļ insâf

23.

Nâzar it sûre-i **Tekvîre** şehâ
İnfîtâr oldı **mütâfifînle** muśâf

24.

İnşikâķ ile **Burüc** ü **Fârıķ**
Öyle sûre-i **A'lâya** müďâf

25.

Ķâşiye Fecr ü **Beled Şemsile**
Sûre-i **Leyl** ü **ďuĥâ** bir eşrâf

26.

İnşirâh ile dağı **Tîn ü Kalem**

Yazdı **Qadriñ** hastân ilâf

27.

Ba'd ez in **Beyyine** vü **Zilzâle**

'**Âdiyâta** dağı sen qılma hilâf

28.

Qâri'a dağı **Tekâsür** vel-'âsr

Hümeze Fîl ü Qureyş-i ilâf

29.

Rayye ü **Kevşerle** olupdır tezyîn

Qâfirün eylemez en'ara hilâf

30.

Süre'-i **Nâsr-ı** hudâ vü **Tebbet**

oldı **İhlâs ile** itmâm evşâf

31.

Çıq **Feleq** sûre-i **Nâsra** 'ulemâ

İhtilâf itdiler ammâ ki hilâf

Sonuç

"*Tertîb-i Süveri'l-Kur'ân*" Türk-İslam edebiyatında Kur'an-ı Kerim'de yer alan 114 sûrenin isimleri ve kimi özellikleri itibariyle ele alındığı eserlerden biridir. Eser Kur'an-ı Kerim sûrelerine ait isimlerin rahat ezberlenebilmesi amacıyla manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu türün bilinen ilk örneği XVI. asırda itibaren Latîfî tarafından verilmiştir. Daha sonraları ise Seyyid Muhammed, Şakir Ahmet Paşa ve Ahmet Dâ'î, Senâ'î ve Mücellî gibi kimi şairler bu türden eserler vermişlerdir. Şeyhulislam Yahyâ Efendi tarafından kaside nazım şekliyle kaleme alınan eser 31 beyitten meydana gelmektedir. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmut koleksiyonu 2537 bulunmaktadır. Şeyhulislam Yahyâ Efendi, bu eserinde Kur'an-ı Kerim'in ilk sûresi olan Fatıha sûresinden Mülk sûresine kadar var

olan sureleri isimleri veya kimi özellikleriyle ele almıştır. Son iki cüzde bulunan sûrelerin halk arasında bilindiği veya bilinmemesinin yanlış olduğu düşüncesinden hareketle ismen zikretmeyen şairin eksik bıraktığı bu iki cüzde yer alan sûrelere ait isimler, aynı vezinle Vahîd mahlaslı bir şair tarafından tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan sûrelere, eserinde ismen veya kimi özellikleri ile yer veren Yahyâ Efendi, sûre anlamlarını gerçek anlama delalet edecek şekilde ele alıp şiirde kullanmıştır. Yahyâ Efendi'nin "**Tertib-i Süveri'l-Kur'an**"ı Türk İslam edebiyatı sahasında fazlaca örneği olmaması ve Kur'an-ı Kerim'in şiire direkt olarak kaynaklık etmesi yönüyle oldukça önemlidir.

Tanıtımını yaptığımız Şeyhulislam Yahyâ Efendi'ye ait bu manzume, hem Türk İslam edebiyatında az rastlanan bir türe örneklik teşkil ediyor olması hem de sahip olduğu bir takım özelliklerle yüzyıllardır divan şiirine kaynaklık eden Kur'an-ı Kerim'in farklı bir şekilde konu ediniyor olması yönüyle faydalı bir çalışma olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akpınar, Ali. "Kur'an Sûrelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1 (2009): 6.
- Bayraktutan, Lütfi, *Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Edebî Kişiliği, Sanatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler*, İstanbul: KB Yayınları. 1990.
- Benli, Ali. "Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fi Esmâ'is-Süver Tercümesi". *Marmara Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2013):67-86
- Birişik, Abdulhamit. "Sûre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37:539. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Bursalı, Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.1333-42.
- Çelebioğlu, Âmil. "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: MEB Yayınları 1998.
- Çelik, Ali. "Bazı Manzum Hadis Usulleri ve Manzûmetü'l-Beykûniyye". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, [Rektör Prof. Dr. Hasan Gürbüz'e Armağan],3.1996: 237-247.
- Dede, Mehmet. *Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001.
- Gözeler, Esra. "Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği, 22/el-Hacc Sûresi Örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017):69-108
- Kaplan, Yunus. "Kur'an Sûrelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'î ve Suverü'l-Kur'an'ı". *SUTAD* 41 (Bahar 2017):5-6
- Kaplan, Yunus. "Kur'an Sûrelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Dâ'î ve Suverü'l-Kur'an'ı". *Journal of Turkish Language and Literature* 2/1, (Winter 2016):267-280.
- Kavruk, Hasan. *Şeyhülislam Yahyâ Divânı*, Ankara: MEB Yayınları 2001.
- Keleş, Reyhan. *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları* (İstanbul: Kitabevi Yayınları 2016)
- Kılıç, Hulusi. "İbn Câbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 19:385. Ankara:TDV Yayınları, 2009.

- Koçyiğit, Hikmet. "Ortak Süre İsimleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2012): 43-67.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Sevgi, Ahmet. "Livâyî'nin Manzûm Tebâreke (Mülk Sûresi) Tefsiri" *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 31.(2014).
- Sevgi, Ahmet *Latîfi, Hayatı ve Eserleri* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 1987), 135.
- Sevinç, Rifat Resul. "Arapçada Manzum Gramerler, Özellikleri ve Öğrenime Etkisi". *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (Bahar 2016):591-618.
- Süleymaniyye Kütüphanesi Hacı Mahmud Eendi Bölümünde 2537-14-15vr.
- Şener Osman Zahit, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ* (YLT, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013), 2/1000-1263
- Taş, Bünyamin. "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tefsir", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37.(Autumn 2015):101-121.
- Yekbaş, Hakan. "Divan Şiirinde Kur'ân". *İstem* 8/16 (2010): 199-232
- Yıldız, Âlim. "Manzum Kur'an Falları", *Geleneğin İzinde* (İstanbul: Kitapevi Yayınları 2013),15-43